

سیاست خارجی
روسیه و ترکیه
در قفقاز
در مناقشه قره‌باغ

www.ketab.ir

بیات، عیوض-۱۳۶۰

سیاست خارجی روسیه و ترکیه در قبال مناقشه قره‌باغ/نویسنده عیوض بیات.
تهران: اندیشه نو، ۱۳۹۰.

۱۱۱ص.

۸-۱۸-۱۷۹-۶۰۰-۹۷۸

فپیا

قره‌باغ کوهستانی، مناقشه ۱۹۸۸-۱۹۹۴م.

قره‌باغ کوهستانی- تاریخ- ۱۹۹۱-۲۰۰۸م- دخالت ترکیه

قره‌باغ کوهستانی- تاریخ- ۱۹۹۱-۲۰۰۸م- دخالت روسیه

قره‌باغ کوهستانی- روابط خارجی- ترکیه

قره‌باغ کوهستانی- روابط خارجی- روسیه

روسیه- روابط خارجی- قره‌باغ کوهستانی

ترکیه- روابط خارجی- قره‌باغ کوهستانی

۱۳۹۰ ۸۶ اب ای/۶۹۹ DK

۹۱۷/۵۴

۲۳۶۶۲۴۹

نشر اندیشه نو

نام کتاب: سیاست خارجی روسیه و ترکیه در قبال مناقشه قره‌باغ

نویسنده: عیوض بیات

صفحه آرا: مسعود متین‌پور

طرح جلد: علی رضائی

نوبت انتشار: نخست، زمستان ۱۳۹۰

شابک: ۸-۱۸-۱۷۹-۶۰۰-۹۷۸

تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۷۰۰۰ تومان

ناشر: اندیشه نو؛ تهران، میدان انقلاب، اول کارگر شمالی، پاساژ فیروز،

طبقه دوم، تلفن: ۶۶۴۲۷۳۷۱

مقدمه مؤلف

کتابی که پیش رو دارید رساله کارشناسی ارشد رشته «مطالعات منطقه‌ای» از دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبائی تهران است که تحت عنوان «سیاست خارجی روسیه و ترکیه در قبال مناقشه قره‌باغ از ۱۹۹۱ تا پایان سال ۲۰۰۸» با راهنمایی دکتر اصغر جعفری ولدانی مدیر گروه وقت رشته مطالعات منطقه‌ای و مشاوره دکتر سید جلال دهقانی فیروزآبادی رئیس دانشکده حقوق و علوم سیاسی وقت دانشگاه علامه طباطبائی در سال ۱۳۸۸ به رشته تحریر درآمده و با داوری دکتر سید حسین میرفخرایی مورد دفاع قرار گرفته است. در این پایان نامه مناقشه قره‌باغ و سیاست خارجی روسیه و ترکیه در قبال آن تا پایان ماه نوامبر سال ۲۰۰۹ میلادی مورد بحث و بررسی قرار گرفته است.

یکی از علل اصلی انتخاب این موضوع به عنوان پایان‌نامه و سپس نشر آن در قالب کتاب، نگاهی تخصصی به موضوع مناقشه قره‌باغ و واکاوی نقش روسیه و ترکیه در آن بود. با توجه به اینکه قره‌باغ منطقه‌ای مسلمان‌نشین و متعلق به آذربایجان است، بررسی جامع مناقشه می‌تواند به درک بهتر مخاطبان از نحوه اشغال این منطقه و دخالت کشورهای بیگانه در ادامه و عدم حل مسالمت‌آمیز آن یاریگر باشد. ارتباطات دینی، فرهنگی، تاریخی و زبانی جمهوری آذربایجان با ایران و خصوصاً با منطقه آذربایجان ایران ایجاب می‌کند که در ایران توجه خاصی به مناقشه قره‌باغ بشود و زوایای پیدا و پنهان آن مشخص و روشن گردد.

در پایان لازم می‌دانم از زحمات همه اساتید و دوستان گرانقدر که در گردآوری منابع، تحریر و چاپ این رساله زحمات زیادی کشیدند، تشکر و قدردانی نمایم.

خوانندگان محترم می‌توانند نظرات، پیشنهادات و انتقادات خود را به آدرس eyvazbayat@gmail.com ارسال نمایند تا در صورت تجدید چاپ کتاب لحاظ شود.

فهرست مطالب

مقدمه ۱

فصل اول:

مبانی نظری تحقیق

نورنالیسم ۹

مفروضات نورنالیسم ۱۱

نورنالیسم و مناقشه قره‌باغ ۱۷

پی‌نوشت‌های فصل اول ۲۴

فصل دوم:

نگاهی کلی به قره‌باغ

اهمیت ژئوپلیتیکی قفقاز جنوبی ۲۷

موقعیت جغرافیایی قره‌باغ ۲۸

۲۵	تقسیمات اداری قره‌باغ
۳۷	فرهنگ در قره‌باغ
۴۴	جمعیت منطقه قره‌باغ
۵۳	ریشه‌شناسی ارامنه قره‌باغ
۵۶	پی‌نوشت‌های فصل دوم

فصل سوم:

نگاهی گذرا به تاریخ قره‌باغ

۶۳	قره‌باغ در دوران پیش از اسلام
۶۷	تاریخ قره‌باغ: از اسلام تا شروع حملات روسیه تزاری
۷۴	قفقاز: از تجربه تا ۱۹۰۵
۷۷	درگیری‌های ارمنی - مسلمان بین سال‌های ۱۹۰۵ و ۱۹۲۰
۹۵	فاجعه جیلولوق و نقش ارامنه
۹۹	خودمختاری قره‌باغ
۱۰۴	قره‌باغ: از خودمختاری تا اشغال
۱۲۰	پی‌نوشت‌های فصل سوم

فصل چهارم:

جنگ، صلح، مذاکره

۱۲۷	تلاش‌ها برای جلوگیری از تشدید درگیری
۱۳۰	آغاز جنگ در قره‌باغ و وقوع فاجعه خوجالی
۱۳۴	ادامه جنگ در اراضی خارج از قره‌باغ
۱۴۳	به روی کار آمدن حیدر علی‌اف در آذربایجان

۱۴۸	آغاز گفتگوهای آتش‌بس و برقراری صلح
۱۴۹	خسارات ناشی از جنگ
۱۵۳	تلاش‌ها برای حل مناقشه قره‌باغ
۱۸۷	پی‌نوشت‌های فصل چهارم

فصل پنجم:

طرح‌های ارائه شده برای حل مناقشه قره‌باغ و علل تطویل آن

۱۹۵	بررسی طرح‌های ارائه شده برای حل و فصل مناقشه
۱۹۶	تلاش‌های گروه مینسک برای برقراری آتش‌بس
۱۹۸	طرح‌های گروه مینسک برای حل مناقشه
۱۹۸	طرح یک مرحله‌ای
۱۹۹	طرح دو مرحله‌ای
۲۰۰	طرح دولت عمومی
۲۰۴	طرح‌های ارائه شده از سوی کشورهای دیگر
۲۱۰	زمینه‌های ایجاد منازعه و علل تطویل آن
۲۲۷	پی‌نوشت‌های فصل پنجم

فصل ششم:

سیاست خارجی روسیه در مناقشه قره‌باغ

۲۳۴	نقش روسیه تزاری در شکل‌گیری مناقشه
۲۴۷	نقش شوروی در شکل‌گیری و گسترش مناقشه
۲۴۹	لنین و نقش وی در خودمختاری قره‌باغ
۲۵۱	سیاست‌های استالین نسبت به قومیت‌ها و روند ادامه اختلاف‌ها

قره‌باغ پس از استالین	۲۵۴
شعله‌ور شدن آتش جنگ در اثر سیاست گورباچف	۲۵۸
سیاست خارجی روسیه فدرال در قفقاز جنوبی	۲۷۰
سیاست خارجی روسیه فدرال در مناقشه قره‌باغ	۲۸۵
روابط روسیه با کشورهای طرف درگیر	۲۸۸
روابط روسیه و ارمنستان	۲۸۸
روابط روسیه و آذربایجان	۳۰۰
پی‌نوشت‌های فصل ششم	۳۱۲
فصل هفتم:	

سیاست خارجی ترکیه در مناقشه قره‌باغ

ترکیه در قفقاز: در دوره عثمانی تا فروپاشی شوروی	۳۲۴
سیاست خارجی ترکیه در منطقه قفقاز جنوبی	۳۳۳
نقش ترکیه در مناقشه قره‌باغ و حل و فصل آن	۳۱۴
روابط ترکیه با کشورهای طرف درگیر	۳۴۵
روابط ترکیه و آذربایجان	۳۴۵
روابط ترکیه و ارمنستان	۳۶۰
پی‌نوشت‌های فصل هفتم	۳۷۸
نتیجه‌گیری	۳۸۵
منابع و مآخذ	۳۹۳
پیوست: قطعنامه‌های سازمان ملل متحد در مورد مناقشه قره‌باغ	۴۰۵

مقدمه

قره‌باغ منطقه‌ای تاریخی در قفقاز جنوبی، در غرب جمهوری آذربایجان و همسایگی شمال غرب ایران است که از دو بخش جلگه‌ای و کوهستانی تشکیل یافته است. بخش جلگه‌ای آن را قره‌باغ سفلی یا قره‌باغ تاریخی می‌نامند و بخش کوهستانی آن را قره‌باغ علیا یا قره‌باغ کوهستانی می‌خوانند. در مورد ترکیب جمعیتی قره‌باغ اختلاف نظر زیادی وجود دارد ولی بیشتر پژوهشگران و نویسندگان، با توجه به منابع در دسترس، اکثریت را تا اواسط حکومت شوروی در این منطقه با آذربایجانی‌ها می‌دانند. علت اصلی مناقشه را نیز می‌توان از جنبه قومی- مذهبی مشاهده و بررسی کرد. برای بررسی این مناقشه باید به ریشه‌ها و علل به وجود آورنده آن پرداخت. ریشه این مناقشه را باید از زمان استیلای روسیه تزاری بر-منطقه قفقاز و بخصوص از سال‌های ۱۹۱۷ و تاسیس جمهوری‌های آذربایجان و ارمنستان

بررسی کرد. در هنگام تشکیل اولین جمهوری‌های مستقل در این دو کشور، از همان موقع اختلافات بر سر منطقه قره‌باغ کوهستانی که در آن آذربایجانی‌ها و ارمنی‌ها در کنار یکدیگر زندگی می‌کردند آغاز گردید. پس از انحلال این جمهوری‌ها و پیوستن آنها به شوروی، تا سال ۱۹۳۰ نیز اختلافات همچنان وجود داشت که با سیاست‌های شوروی، در ظاهر به این اختلافات پایان داده شد.

در دوره شوروی و با دخالت حکومت در ترکیب جمعیتی جمهوری‌ها، پایه‌ها و ریشه‌های جدید اختلافات کاشته شد. این حکومت در مرزهای جمعیتی، تغییراتی را به وجود آورد که باعث گردید در همه جمهوری‌ها، اقلیت‌هایی از جمهوری‌های دیگر وجود داشته باشد تا در مواقع لازم از آنها به عنوان اهرم فشار استفاده کند. در زمان تضعیف و فروپاشی شوروی، این دخالت‌ها به صورت درگیری بین اقوام در جمهوری‌های مختلف، خود را نشان داد و با گذشت زمان و دخالت‌های روسیه شدیدتر شد. مناقشه قره‌باغ به طور غیر رسمی از سال ۱۹۸۷ و درخواست ارمنستان برای واگذاری قره‌باغ به آن کشور آغاز گردید. به دنبال آن، آذربایجانی‌های ساکن ارمنستان به طور دسته جمعی اخراج شدند و در ۲۵ فوریه ۱۹۸۸ با درخواست نمایندگان ارمنی شورای منطقه قره‌باغ از شوراهای عالی شوروی، آذربایجان و ارمنستان برای انتقال منطقه خودمختار قره‌باغ به ارمنستان، منازعه به طور رسمی ظاهر شد. منازعه‌ای که وقوع آن از اوایل قرن بیستم به اواخر آن قرن منتقل شده بود.

با گذشت زمان و با تضعیف شدن پایه‌های شوروی، اختلافات بیشتر و شرایط سخت‌تر شد تا اینکه در ۲ سپتامبر ۱۹۹۱، ارامنه قره‌باغ پس از حمله به شهرها و روستاهای اطراف، تأسیس جمهوری خودخوانده قره‌باغ کوهستانی را در اراضی قره‌باغ آذربایجان اعلام کردند و سپس با استفاده از ادوات جنگی باقی مانده از دوران شوروی در منطقه و حمایت لشکر ۳۶۶ پیاده نظام روسیه، جنگ به طور رسمی از جانب ارمنستان و ارامنه قره‌باغ آغاز شد و با اشغال ۲۰ درصد از خاک

جمهوری آذربایجان و با خسارت‌ها و تلفات فراوان در ۹ مه ۱۹۹۴ و با تلاش‌های گروه مینسک سازمان امنیت و همکاری اروپا و میانجی‌گری روسیه، طرح آتش‌بس موقت به طرفین جنگ ابلاغ و از ۱۲ مه همان سال آتش‌بس به اجرا درآمد.

پس از اعلان آتش‌بس در جبهه‌های جنگ، این مناقشه به صورت کامل و رسمی حل نشده باقی مانده است و تا امروز، تلاش‌ها و طرح‌های ارائه شده برای حل آن به خاطر عدم پذیرش طرفین و یا دخالت قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای، مورد قبول واقع نشده است. در این مرحله از مناقشه، نقش قدرت‌های منطقه‌ای تاثیر مهمی در حل این مسئله دارد که در این پژوهش به آن خواهیم پرداخت. روسیه به عنوان شریک مجاری ارمنستان و تامین کننده تسلیحات نظامی و استراتژیکی آن کشور، بیشترین نفوذ را در این جمهوری دارد. به دلیل اختلافات روسیه با گرجستان، ترکیه و آذربایجان و نزدیکی این کشورها به غرب، روسیه با استفاده از اهرم‌های فشار خود همانند درگیری‌های قومی در این کشورها، به آنها فشار می‌آورد و از سوی دیگر ارتباط تنگاتنگی با ارمنستان و ایران دارد و ارمنستان نیز به خاطر بسته بودن مرزهایش از طرف ترکیه و آذربایجان و نداشتن مرز مشترک با روسیه، برای حل این مشکل ارتباطی و مسائل اقتصادی - سیاسی، بیشترین ارتباط و داد و ستد را با ایران و روسیه در منطقه و فرانسه در اروپا دارد و به همین دلیل منافع آنها را نیز در حل مناقشه در نظر می‌گیرد.

از سوی دیگر آذربایجان به خاطر موقعیت ژئوپلیتیکی‌اش در منطقه و داشتن منابع نفت و گاز، از وضعیت اقتصادی بهتری نسبت به ارمنستان برخوردار است. این کشور از طریق فروش نفت و گاز به اروپا، ارتباطات و تبادلات اقتصادی‌اش با ترکیه، گرجستان و کشورهای آسیای میانه؛ در وضعیت مطلوب رشد اقتصادی قرار دارد. ترکیه نیز با توجه به اهدافش در آسیای مرکزی و قفقاز و نفوذش در بین کشورهای ترک زبان، و با توجه به اختلافات تاریخی‌اش با ارمنستان و منافع و مصالح‌اش در مناقشه قره‌باغ، به عنوان حامی آذربایجان وارد عمل شد و از آغاز

درگیری‌ها در منطقه، نسبت به آن اظهار نگرانی شدیدی کرد. به دنبال شدت گرفتن درگیری‌ها در جبهه‌های جنگ، ترکیه برای جلوگیری از حمله ارمنستان به نخجوان، نیروهای خود را در مرز منطقه خودمختار آذربایجان مستقر نمود تا هم از این استان حفاظت کند و هم تهدیدی بر علیه ارمنستان داشته باشد تا جنگ را متوقف کند. همچنین ترکیه از سال ۱۹۹۳ تا کنون مرز خود با ارمنستان را بسته نگه داشته است و به صورت غیرمستقیم ارمنستان را تحریم اقتصادی و سیاسی کرده است. پس از امضای آتس‌بیس نیز ترکیه در جلسات گروه مینسک و اظهار نظرهای مقامات دولتی، همواره از تمامیت ارضی آذربایجان و خروج نیروهای اشغالگر از آن کشور حمایت کرده است. با توجه به اینکه در چند ماه اخیر دیدارهای مکرر مقامات ترکیه، ارمنستان، روسیه و آذربایجان و تلاش برای حل مسائل منطقه بیشتر شده است، یخ‌های چندین ساله بین کشورهای مذکور در حال آب شدن هستند و احتمال حل این مناقشه و مسائل دیگر بین کشورها نزدیک است. در پایان اینگونه به نظر می‌رسد که بدون اراده و خواست قدرت‌های منطقه‌ای، این مناقشه لاینحل باقی بماند.

هرچند که در مورد مناقشه قره‌باغ تحقیقات زیادی صورت گرفته و مقالات متعددی به رشته تحریر در آمده است ولی همه منابع موجود، مناقشه قره‌باغ را به طور کلی بررسی کرده‌اند و هیچکدام از محققین به طور اخص به نقش روسیه و ترکیه در این مناقشه نپرداخته‌اند. بحث اصلی اکثر منابع نیز مربوط به دوران جنگ و چند سال بعد از آن است و منبع کاملی در مورد گفتگوهای حل و فصل مناقشه و علل تطویل آن وجود ندارد. با توجه به این امر، در این کتاب به نقش روسیه و ترکیه در این مناقشه و تلاش‌های طرفین درگیر در حل و فصل آن می‌پردازیم.